

A FÖLDMŰVELŐ GAZDÁLKODÁS FŐBB ESEMÉNYEI

Szántástól kapálásig

A földművelésből és állattartásból álló paraszti munka sűreje kora tavasztól késő ősziig tart. Ha kitavasodik, és fölszárad a föld, *szántani* kezdenek. A múlt században még jobbra az ökrök húzta fagerendelyű, vasfejű *ekével* szántottak (még a *kormánydeszkája* is fából volt ennek az ekének), és csak a századforduló táján tértek át a gyári készítményű vasekére. A világháború utáni években már az ökröket is a gyorsabb járású lovakkal váltották fel.

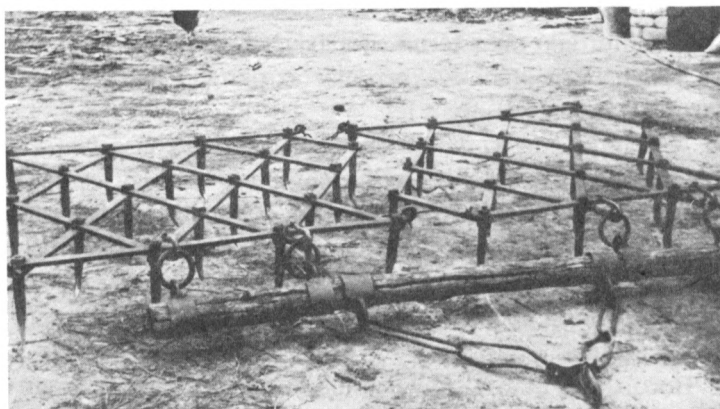
A szántás *borozdolással* kezdődik, vagyis az első *barázda* meghúztatásával. Ezt a szántásformától függően vagy a szántóföld közepén, vagy két szélén húzzák, különös gondot fordítva egyenes voltára, mert ha ez görbére, netán girbegörbére sikerül, ennek nyomán az egész szántás ilyen lesz, ez pedig amellet, hogy nehezíti a későbbi teendőket, nagy szégyene is a gazdának.

Borozdolás után a szántásformától függően vagy a szántóföld közepétől haladnak a szélek felé, vagy fordítva: a szélek felől a közepe felé. Ha középről haladnak a szélek felé, akkor *összevetetnek*, vagyis az első barázda meghúztatása után az ekével mindjárt a barázda mellett haladnak vissza, és mivel az eke mindig jobbra fordítja a földet, a két első barázda egymásra dől, és mélyedés, barázda csak a földterület két szélén marad. Ha viszont a szélek felől haladnak közép felé,

azaz úgy szántanak, hogy az eke kifelé, a szántófield széle felé fordítja a földet, akkor *szétdobatnak*, és a szántás befejeztekor a szántófield közepén egy mély *középbarázda* marad.

A szántást a vetés, majd a föld porhanyósítását és a mag betakarását szolgáló *boronálás* követi. Boronálásra régen, kb. az első világháború végéig vesszőből font *tüskés-* vagy *tövisboronát* használtak. Használat alkalmával jól meg kellett rakni földdel, hogy nagyobb súllyal nehezedjék a talajra.

A boronához hasonló célt szolgál a *fogas* is. (Eleinte *fogasboronának* is hívták.) Az utóbbi 10–15 évben talán jobban meg is becsülik a boronánál, mert nemcsak betakarja a vetést, elegyengeti a föld felületét, hanem a cserepes, göröngyös talajt fel is lazítja.

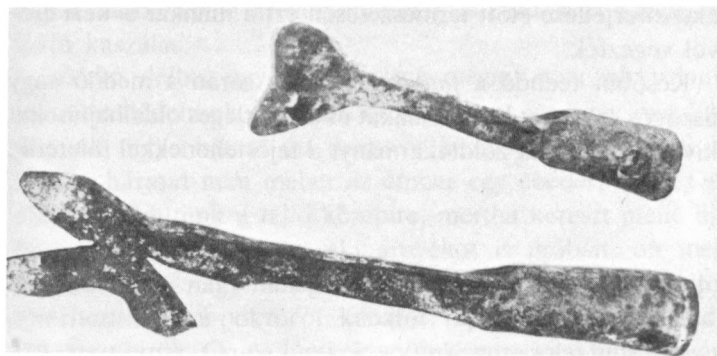

Fogas

A fellazított talaj újratapodására, sűrítésére a *hengert* vagy *görgőt* használják. (Hívják még *gurgujának*, *gurulónak* és *mángollónak* is, bár ez utóbbinak az eredeti jelentése egészen más. Vászonzfélék puhítására, simítására szolgáló eszköz.)

Boronálás és fogasolás után ugyanis a hengerlés vagy görgőzés (máshol gurgulyázás, gurulózás és mángorlás) következik. Ezzel a művelettel a földet szép egyenesre simítják, tavasszal pedig, amikor a földek kérgesek, cserepesek, szántás után rögösek, göröngyösek, török, sűritik, hogy ne száradjon ki olyan hamar.

A gabonavetést gyomtól, gatzól nem tisztítják. Régen – de erre már senki sem emlékszik –, amikor még sarlóval arattak, a gyomot lehetőleg kikerülték, s a tarlón hagyták, hogy aratás után a tarlóra hajtott jószág rögtön találjon legelnivalót. Amióta kaszával aratnak, ez persze lehetetlen. Ehelyett – erre viszont az idősebbek közül még igen sokan emlékeznek – a gyomot, főleg az *acatot* (=aszat), hogy a gabonafélét el ne nyomja, s magot ne érleljen, a vetés kalászbába szökkenése előtt, tavasszal, amikor még nagy kárt nem tesz, ha egy-két szál búzát ki is döf, *acatólóval* (mondták még *irtónak* is) kiszurkálták.

Acatoló vagy irtó.

A legelterjedtebb kapásnövény, a kukoricát (1945 előtt más kapásnövényt nem is igen vetettek) rendes körülmények

között kétszer kapálják. A *kapálóeke* megjelenése és elterjedése előtt mind a két kapálást kézi erővel, *kapával* végezték. Ma már előbb elmegy az eke, *megekéznek*, és csak aztán kezdenek kézikapával kapálni. Ilyenformán jobbra csak a bokorközt kell kapálni, gyomtól, gasztól megtisztítani, a sor-közt az eke megtisztítja.

Először akkor legjobb kapálni, amikor négy levélben van a kukorica. Másfél-két héttel később, ha az időjárás kedvez, lehet *másodjára* kapálni. Ezt is ekézés előzi meg, és így ma már a másodjára való kapálás inkább csak átjárása a kukoricának, a bokrok körüli föld föllazítása, mint megfeszített testi erőt igénylő munka. Ekkor *ritkítják* is a kukoricát, vagyis a lépésnyi távolságra levő bokrokban csak egy szálát hagynak. A másodjára való kapálást követi egy harmadik művelet is, a *töltögetés*, vagyis töltögető ekével feltöltik a kukoricatöveket, hogy a gyakran két méternél is magasabb növény jobban megkapaszkodhasson a földben. A töltögető eke elterjedése előtt természetesen ezt a munkát is kézi erővel végezték.

Későbbi teendő a *fattyazás*. Ennek során a meddő vagy üszögös csöveket hozó szálakat és az esetleges oldalhajtásokat kivágják, és mint zöldtakarmányt a fejőstehenekkel föletetik.

Aratástól kenyérsütésig

Közben a nyár is elérkezik, és a tavasszal szépen zöldellő búzatáblák lassan beérnek, kezdődhet a legnagyobb és legnehezebb paraszti munka, az *aratás*.

Aratni Péter-Pál (június 29-e) körül kezdenek. A napi teendő *kötélfonással* kezdődik. Az aratásnak ez az egyetlen mozzanata, amely az ősi, kezdetleges művelési módra, a kézzel gyökerestül való tépésre, más szóval *nyűvésre* emlékeztet.

Még nem is pirkad, amikor az *aratók* kis csapata már a búzatáblában állva fonja az aznapi aratáshoz szükséges *kötelet*, huszonöt keresztnyit páronként. Eleinte kissé álmosan, kábultan tépik a búzát, veregetik a lábukhoz, veszik két részbe, és illesztik össze a kalász alatt keresztbe, hogy aztán az egyik rész kalászeit ügyes mozdulatokkal a másik rész szalmájába fonva a kész kötelet felében összesodorják, és maguk elé lökjék a halomba.

Reggelre, mire a nap melege fölszárítja a hajnali harmatot, ezzel a feladattal már el is készülnek, következhet a *frustukolás*, vagyis reggelizés, majd a napi dologhoz való *felállás*. Hat pár *kaszánál* ez a következő: egy *kaszás*, egy *marékverő*, megint egy *kaszás*, egy *marékverő*, akkor egy *kötő*. A kötőnek a marokverője teregeti a kötelet, és kezdődhet a napestig tartó kaszálás.

„Akkó délbe, ugye, hát ez má megint nem vót valami jó, megebédeltünk, de hun, ott a napon, úgyhogy maj felfórtunk, ugye hát fa ott nem vót közelbe, egy kilométert, kettőt, hármát nem mehet az ember egy ebédér, ugye. Ott a tallón, kiültünk a talló közepire, mertha kereszt mellé ültünk, valahogy tán vót, aki árnyékot is próbált, ott meg leizzadt, ojan nagy melegség vót. Kiültünk a talló közepire, elterítettük azt a pokrócot, kabátot; rápakótuk az ételt, szedtük, oszt ettük. Csupa lucskok vótunk, mire jólaktunk. Aztán ugye vótak kaszások, akik délután kaszának, azok kalapaták a kaszát. De az a hat ember, aki nem kaszál, mer tizenennyőből hat köt, azok meg a többi marokverővel ebéd után, hogy le van nyelve a falat, rögtön fel, oszt hordani össze a kíviket

úgy halhéra. Majd este meg, mikor lemén a nap, akkor meg rakjuk össze keresztbe. Ez se vót nagyon jó, dehát ezt össze kellett hordani. Na mikor osztán e jis megvót, délután a dolog ment tovább: kaszátunk, kötöttünk, kinek mi vót a sora. Este meg osztán megin, hát közel vót a nap a lemenéshő, hát még lássunk, megvacsoráztunk. A tarisznyák kint vótak letakarva kabátokka, pokrócokka ott a kereszt mellett, nem romlott el sose az étel. Na oszt akkó este, mondom, megvacsoráztunk, hogy ne lámpáná, mer ott kint nem vót lámpánk, akkor osztán még össze nem raktuk azt a napi munkát, keresztetünk”, vagyis a bekötött kévétet kereszt alakban összerakták.*

A kereszt tizennyolc kévéből állott: tizenhat a négy lábban, egy a földön és egy a tetején. A földön fekvő alsó kéve volt a *tolvajkéve*. Erre került kereszt alakban a keresztlábak négy-négy kévéje kalászaival egymás felé fordítva, és végül a kereszt tetejére a *papkévének* nevezett utolsó kéve.

A régi világban aratni a néhány holdas kisgazdaságokon a gazda szokott családjával. Ilyenkor vagy ő maga volt a kaszás, vagy a legénysorban levő fia; a marokverő pedig a felesége vagy erre a munkára már alkalmas lánya. Nagyobb gazdaságokban *részes aratók* vállalták ezt a munkát a termés egy bizonyos hányadéért, azaz a *részért*.

Az 1960-as években megjelenő *kombájnok* óta egyre inkább múlttá váló *kaszás aratás* munkaeszközei: a *kasza*, a *kuka* (egy-egy községben kuka helyett *sarlót* használtak) és a (*nagy*) *bőgő*, melyet a tiszántúli vidékekről idetelepültek (*nagy*) *gereblyének* neveznek.

A kaszával, illetve a kaszás aratással kapcsolatosan érdekes megemlékeznünk arról a művelődéstörténeti tényről,

* Markus Lajos pacséri lakos szóbeli közlése (1971).

Aratás 1935-ben

hogy Németalföld után a Hunyadiak Bácskája volt a második hely Európában, ahol már a XV. század második felében áttértek a hosszú hetekig tartó sarlós aratásról a gyorsabb kaszás aratásra. Ez a korszerűsödés azonban a nemsokára bekövetkező török idők miatt nemcsak az elnéptelenedő Bácskában, hanem szélesebb környezetben sem éreztethette soká áldásos hatását, úgyhogy a török idők elmúltával, a XVII–XVIII. század folyamán itt is, az Alföldön is mindent előlről kellett kezdeni.

A kaszának két lényeges része van: a *lapja* meg a *nyele*. A lapja 4,5–5 cm széles, 80–100 cm hosszú, enyhén görbülő acéllemez. Felső peremén *orom* erősíti. *Nyaka* derékszögben hajlott, és a végén *makkja* van. A makk számára a fából faragott nyél végén lyukat vésnek, beleillesztik, aztán *örvvel* és *ékkal* a nyélre erősítik. A nyél 160–180 cm hosszú, középen görbe fogantyúval, *kaccsal* ellátott, esztergályozott-faragott, 3–3,5 cm átmérőjű egyenes rúd.

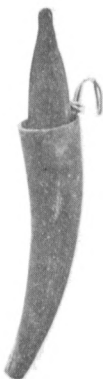
Aratáskor *csapót*, másképpen *takarót* erősítenek a kaszára. A csapó vagy takaró leginkább eper- vagy koronafaág, és a kacs fölött van a nyélhez erősítve. Innen a kasza lapjára derékszögben, a kasza nyakához negyedkör alakban hajlik, és a kasza nyelének a végéhez *szíj* vagy zsineg rögzíti. A csapó vagy takaró beállításától függ, hogy a kasza *rávág*-e rendszeren a lábon maradt gabonára, vagy pedig elszórja, összekuszálja a kalászokat.

Kaszakalapálás

A kaszát, mint minden vágószerszámot, élesíteni kell. Élesítést kétféleképpen végzik: munkakezdés előtt *kalapálják*, munkavégzés közben *fenik*. Kalapáláskor a nyélről leszerelt kaszát, tulajdonképpen a lapját, illetve annak is csak az élét *ülőn kaszakalapáccsal* megverik. Ha ezt kellő hozzáértéssel, jól csinálják, akkor munka közben nincs is másra szükség,

mint időről időre *megfenni*. A fenés úgy történik, hogy a kaszát a nyél végére támasztva a földre állítják, bal kézzel a lapját tartják, jobbal pedig a *kaszakővel* előlről is, hátulról is jobbról balra haladva, szakaszosan végig-végighúzzák.

Tokmány

A fenésre szolgáló kaszakövet az arató ember munka közben a derekára erősített *tokmányban* tartja. A tokmány ökörszarvból készül, és benne a kő nedvesítésére állandóan víz van.

A kaszával learatott gabonát a *marokverő*, más néven *marokszedő* szedi fel. A marokverés, azaz marokszedés szerzője a *kuka* vagy egyes községekben a *sarló*. A kuka legközönségesebb változata a horgas, kampós faág, de készülhet műhelyben is esztergályozott, faragott elemekből.

A marokverő háttal megy a kaszás után, és a kukával vagy a sarlóval, de ha egyik sincs, akkor pusztán kézzel az ölébe *szedi* a *markot*, majd a teli nyaláb gabonát a tarlóra terített kötélbe teszi. Rendesen két nyaláb gabona, két *marok* kerül egy *kötélbe*. Akkor ezt vagy a kaszás (visszafelé menet), vagy pedig a kéveköti beköti, és kész a *kéve*.

A tarlót (népi ejtésben *tallót*) a napi aratás befejezése után széles, fafogú nagygereblyével, *bőgővel* összegereblyézik, *felbőgőzik*, és az összehúzott *kaparékot* külön *kaparékkévébe* kötik.

Aratás után joga volt mindenkinek bárki tarlóján *tallózni, szedegetni*, azaz az elhullott kalászokat szálanként összeszedni. A felszabadulásig a szegénység, különösen a gyerekek és az asszonyok révén, élt is ezzel a „jogával”. A kalászszedés egyébként egész a kaszás aratás megszűntéig (az ötvenes évek végéig, a hatvanas évek elejéig) szokásos volt.

Hordás

Aratás után pár napra, ha jó száraz idő ígérkezett, megkezdtek a *hordást*, azaz a tarlón keresztbe rakott gabonát a szérűre szállították, és asztagba rakták.

Az *asztag* leginkább kerek vagy hosszúkás alakú, hatalmas méretű gabonahalom. A kerek fenekű óriási sátorra, a téglalap alapú inkább házra emlékeztet. Rakásának titka, fortélyá

van, mégpedig az, hogy úgy kell megrakni, hogy az egész asztagot „egyetlen” kévé tartsa, azaz csak egyetlen kévé feküdjön fejével is közvetlenül a földön, a többi pedig úgy illeszkedjék fejével, azaz kalászos részével erre az egyre, majd azután mindig az előzőre, hogy azért fogják is, takarják is egymást, mert különben szétszúszik, berogy az asztag.

Vannak asztagok, amelyek fölfelé haladva, magasságuk egyharmadáig, feléig folyton szélesednek, azután pedig kifelé fordítva a kévéket, a kerek fenekűek süvegszerűen, a hosszúkás alakúak tetőszerűen szűkülni kezdenek. Az asztagrakásnak ezt a részét *tetőzésnek* vagy *hajazásnak* nevezik, az asztagnak így kialakított felső részét pedig *tetőnek* vagy *hajazatnak*.

Cséplés 1937-ben

Alig ért véget, vagy véget sem ért az asztagrakás, kezdődött a *cséplés*. Az is megesett, hogy nem is raktak asztagot, hanem keresztből csépeltek, azaz egyenesen a gépbe hordták. Ilyenkor a kévékkel megrakott szekerek a gép mellé álltak, és a

konyhás, másképpen *kévés* (az a cséplőmunkás, aki a kévét közvetlenül a *dobra* juttatja) a kocsiról adogathatta a kévét a dobosnak, vagyis annak a cséplőmunkásnak, rendszerint nőnek, aki a dobon állva az asztagról kapott kévét az *etető* kezébe adja, miközben a kéve kötélét éles késsel átvágja.

Cséplés 1938-ban

Akár gépbe, akár asztagba hordtak, hordáskor a szekerek *vendégoldallal* voltak ellátva, azaz a szekéroidalak elején és hátulján keresztbe fektetett *keresztfákra* a szekér egyik oldalán is, másik oldalán is az oldalakkal párhuzamosan, de csaknem egy méterrel rajtuk kívül, 6–8 méter hosszú, erős gerendákat, vendégoldalakat helyeztek. Az ilyenfajta rakodáskor a rakományt két nagy, úgynevezett *rudalló kötéllel* kötik le, hogy le ne csússzon.

A cséplést az 1960-as évek elejéig cséplőgépek végezték. Bő fél évszázaddal korábban azonban még a lovakkal való *nyomtatás* volt az általános. A nyomtatás három munkafolya-

Rudalló kötél

matra tagolódott: az *ágyazásra*, a *járatásra* és a *rostálásra*.

Ágyazásnak nevezték azt a munkafolyamatot, amelynek során a gabonát a szérűn elterítették. Ezt többféleképpen is végezhatték, de vidékünkön a legelterjedtebb szokás az volt, hogy a kör alakú ágyásokban a kioldott kévéket mind egy irányba fektették, vigyázva arra, hogy a következő sor az előző sor kévéit egész a kalászkig takarja.

Egy-egy ágyásba a nyomtató lovak számától és az elnyomtatásra szánt időtől függően hat-nyolc, esetleg tíz kereszt gabona került.

Az ágyazás után kezdődött a járatás. „Nekiállítottunk két lovat, sőt ha összeátak a szomszédok, néha még négyet is.

(A lovakat persze leginkább rávezették, mert maguktól – különösen az elején – nemigen szívesen mentek az ágyásra.) Aztán a közepin álló *hajtó* irányításával a lovak órákig járták az ágyást körbe-körbe.”* A hajtó azonban nem forgott körbe-körbe, mert elszédült volna. Csak a kötelet vette át egyik kezéből a másikba, egyszer a háta mögött, egyszer pedig maga előtt.

Ha az ágyás átmérője nagyobb volt, akkor a nyomtató lovak nem taposták a *gazt* az ágyás egész szélességében, hanem csak az ágyás felén. Ilyenkor a hajtó a kör alakú ágyás sugarának közepén haladt körbe, s a lovak minden fordulatánál lépett egyet előre.

Ha három lóval nyomtattak, az egymás mellé fogott lovak járták az ágyás szélét is, közepét is. Ilyenkor vigyázni kellett, hogy az ágyás külső szélére a gyorsabb járású fiatalabb, a közepéhez közelebb pedig a lassúbb mozgású öregebb ló kerüljön.

Ha két ló nyomtatott, akkor a hajtó a kantárfej meghosszabbított kötelét rövidebbre fogva, illetve hosszabbra eresztve vigyázott, hogy egyenletesen tapossanak a lovak mindenfelé, de főleg a szélén, mondogatván, hogy „... mindig csak a szélit, a közepit majd én megtaposom”.

Ha négy lóval nyomtattak, akkor a lovakat páronként, egymás után, két sorban járaták: kettőt elöl, kettőt hátul.

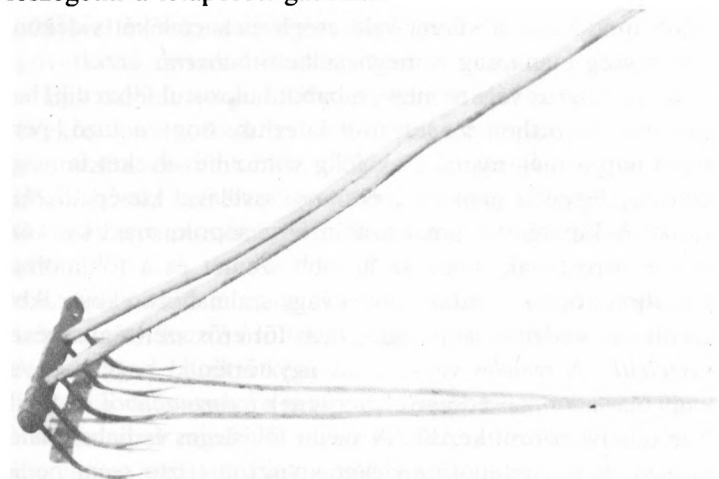
Amikor már egy kicsit megtört a beágyazott gabona, a lovakat trappoltatták, hogy jobban *vágjanak*. S ha így véletlenül kirúgták a kévéket, a körülálló *fordítók* favillával visszadobták. Ha ganézott a ló, megálltak, „... oszt lapátra, hogy ne menjen a szem közé”.

„Az ágyazást a lovakkal addig járaták, míg csak egy kis szalmát nem vertek fel. Akkor aztán a szalmát le kellett

* Éri Sándor pacséri gazda szóbeli közlése (1965).

húzni, az ágyást a villásoknak meg kellett fordítani, hogy amik alul maradtak kalászkok, föllazújjanak, mer a lekeményedett szalmát hiába nyomtatták, mer a szalma védi a kalászkokat, és nem tudja kinyomtatni a ló.”*

A nyomtatásnak talán ez volt a legnehezebb része. Fölfeszegetni a letaposott gabonát!

Rázóvilla vagy rugdaló gereblye

Mikor ez megtörtént, akkor újra ráeresztették a lovakat. Volt, hogy kétszer, háromszor is megforgatták és megjáratták, hogy a kalászban egy szem búza sem maradt. „Amikó aztán a gazda jóváhata, hogy hát most mán nincs benne szem, akkor vót ojan görbe rázóvilla, rugdaló gereblye, amivel a szalmát magunk felé kellett húzni, aztán jó bele kellett rugdalni, és ahogy közben rángatta az ember, a szem lehullott.

Akkor szépen a szélire lehúzták a szalmát, azt még egyszer megjáratták, majd a szalmát külön leszedték, és *petrencén*

* Fekete József pacséri lakos szóbeli közlése (1958).

kazalba hordták. Akkor ott maradt a *péva*, meg a *törek*, meg a *szem*. Arra újra ráágyasztunk, akkor megin így nyomtattunk. A végin a szemről villával, később gereblyével a töreket is lehúztuk, és az úgy ottmaradt szemet összesepertük, és este éjfélig is rostáltunk.”*

Az állati erővel végzett nyomtatás mellett a szemnyerés ősbibb módjának, a kézzel való cséplésnek emlékét vidékünkön a még manapság is megfigyelhető *babverés* őrszi.

Az augusztus végére megérő babot bokrostul felszedik, hazaviszik, és otthon az udvaron kiterítik, hogy a tűző, perzselő nap a még nyers, csak félig száraz hüvelyeket is megszáritsa. Egy-két napi szárítás után vasvillával kicsépelik, *kiverik*. A kipergett szemet azután összesöprik, majd kis kézi rostán átrostálják, hogy az apróbb szemét és a földmorzsa kihulljon közüle. Ezután zsákba vagy szalmahordó kosarakba szedik, és kedvező légmozgás, nem túl erős szél segítségével *kiszzelelik*. A *szelelés* vagy *szórás* úgy történik, hogy rostával vagy más alkalmas edénnyel merítenek a *garmadából*, és fejük fölé emelve szórni kezdik. A szél a fölösleges és babszernél könnyebb szemetet, törmelékét kiviszi, a tiszta szem pedig a szelelést végző egyén lába elé helyezett szalmahordó kosárba vagy teknőbe potyog. „Ha jó a szél, akkor olyan szépen kiviszi a szemetet, hogy később tisztítani se nagyon kell a babot.”

Míndezt a bonyolult és hosszadalmas munkát egyszerre végzi a cséplőgép, amely a modern mezőgazdasági gépek közül elsőnek vonult be a paraszti gazdaságokba.

Megjelenését vidékünkön a múlt század hatvanas éveire tehetjük, de teljes diadalát századunk első évtizedénél nem korábbra. Az 1860-as évektől kezdődően ugyanis vannak

* Éri Sándor pacséri gazda szóbeli közlése (1965).

cséplési szerződéseink. Közülük egy 1867-ből való arról árulkodik, hogy már nem az első a maga nemében: „A cséplődíj fejében esendő rész az elcsévelt tiszta szemből akként határozott kiadni, amint vagy a' hányadán az Vojnits Sándor és Vojnits Barnabás uraknál az illető vállalkozónak kiadni fog, – vagy a' hányadán Vojnits Gábor úr saját gözcséplő gépjével másoknál részbeni cséplésre megalkudand – önkényt következik miszerint hasonló termés minőség értetik.”*

Egy szóbeli visszaemlékezés pedig az első világháború előtti évekre vonatkozóan így tudósít: „Az én apám igen szeretett nyomtatni, és mink elég sokáig nyomtattunk; meg az aratók közül is, aki szeretett így többet keresni, az mindég kívánta is, hogy nyomtassunk, mer akkor ű nem adta ki a részt belőlle.”**

Cséplés után a szem előbb a padlásra, majd a malomba került, ahol lisztté őrlték, s azután már sültetett is a messze földön híres bácskai kenyér.

A mai világ embere persze azt hinné, hogy a malom, illetve a malomipar mindig is olyan tökéletesen működő gépesített nagyüzem volt, mint manapság. Ez azonban koránt sincs így. Az igaz, hogy a malomipar nagy múltra tekint vissza, de az emberiség hosszú századokon keresztül csak a nehéz kézi őrlést ismerte. Ezén igyekezett aztán eleinte az állati, majd később a természeti erők felhasználásával könnyíteni. Az állati erő felhasználásával működő gabonaőrők voltak a *szárazmalmok*. A természeti erőket használták fel a *szél- és a vízimalmok*.

Szárazmalomnak ma már a nyomát sem találjuk, de a szá-

* Az 1867-ben kötött szerződés feltételeinek 5. pontja. Szabadkai Városi Múzeum. Pilaszanovits-levelek.

** Éri Sándor pacséri gazda szóbeli közlése.

A topolyai szélmalom

zadforduló tájékán még majd minden valamirevaló faluban tíz-tizenötlet is találkozhattunk. Szélmalomnak egy-egy mutatóban ittmaradt példányát még Bácskában is, Bánátban is láthatjuk, de sajnos, nemtörődömségünk, múltunk iránti közönyünk hamarosan azt fogja eredményezni, hogy mire a következő nemzedék föleszmél, már nem lesz mit megmentenie. Pedig amire oly büszkék vagyunk, munkásmozgalmi múltunk korai kibontakozásának is egyik bölcsőhelye volt a malom. Akár mert sorukra vártak, akár mert nem volt mit tenniük, és összejöttek beszélgetni, a malom találkozó helye volt az embereknek, sőt ha vidékről érkezett a hatósággal nem szívesen találkozó küldött, itt idegen volta senkinek sem szúrt oly hamar szemet, hisz egy-egy jobb hírű malomba messze földről, a hetedik határból is elhozták az örölnivalót. A jó kenyér sütésének ugyanis egyik alapvető feltétele a jó liszt. Ha jó a liszt, akkor a többi a háziasszony ügyességén, tudásán múlik, azaz múltott, mert manapság már nem az asszonyok sütik a kenyeret, hanem a pék, illetve a kenyérgyárak, és mindenki naponta vásárolja a háztartása számára szükséges mindennapi kenyeret.

Kendervetéstől vászonfehérítésig

Az aratás és cséplés nagy munkája mellett nyárra, augusztusra esett a kenderrel való tennivalók nehezebbik része is. Mert kendent az első világháború végéig szinte minden háztartás vetett. Tavasszal, április végén, május elején vetették, mint a kukoricát is, de nem olyan ritkára. Inkább mint a búzát, sűrűre. Aztán augusztusban, amikor már megért, s az addig

zöld kenderszár viaszsárgává vált, és a virágzó kenderfej porolni kezdett, *nyűtték*, azaz egy maroknyit (öt-hat szálát) összefogva, tövestül csupálták ki a földből.

Ez megerőltető munka volt, mert a föld nyüvésig olyan kemény lett, hogy a kendert alig lehetett belőle kicsupálni. Hogy ezen segítsenek, a bőségesen trágyázott földet pernyével jól megszórták, mert a pernye a még annyiszor esőverte földet is puhán tartotta.

A felnyűtt kendert *kévébe* kötötték – a kévét két-három helyen is átkötötték, nehogy a szálak szétkuszálódjanak –, *kúpokba* állították, majd amikor volt hely a *kenderáztatóban*, kocsira rakták, és vitték *áztatni*.

A kenderáztató nagyobb méretű mély gödör, kiszélesített, elrekesztett mély folyórész volt a kender eláztatására.

A kender „lóra rakva” került a vízbe, vagyis két szánkótalpszerűen párhuzamos kévére keresztbe rakták az áztatni szánt többi kévét. Mikor már mind felrakták, akkor beljebb húzták a rakományt, nagyobb karókat vertek le köréje, elébe, mögéje meg a két oldalára, nehogy a víz elingassa, szétcsúsztassa a kévéket. Utána a kenderáztató fenekéről alkalmas szerszámmal, ásóval, lapáttal iszapot, sarat raktak a tetejére, hogy a vízből tutajként kiemelkedő rakomány teljesen a víz alá merüljön. Ha melegebb volt az idő, hét-nyolc, esetleg tíz nap alatt megázott a kender. Ezt egyébként úgy állapították meg, hogy amikor már benne volt nyolc-tíz napja, bementek a vízbe, és innen is, onnan is kihúzva egy-egy csomót, megnézték: törik-e, megázott-e már a kender, mert amíg nem ázott meg, addig nem tört, addig a rostos szálak nem váltak el a szártól.

Áztatás után a kévéket a rárakott sártól, rárakódott mocsoktól kimosták, kivitték a partra, és ott szellősen, levegősen kúpokba állígtatták, hogy a tűző napon minél hamarabb meg-

Kendertörő

száradjanak. Ha megszáradtak, kocsira rakták, és vitték haza. Otthon vagy száraz helyre rakták, vagy kúpokba állítva tovább is szárítgatták. Ha teljesen száraz volt, kezdődhetett a *törés*. Ezt kendertörővel végezték.

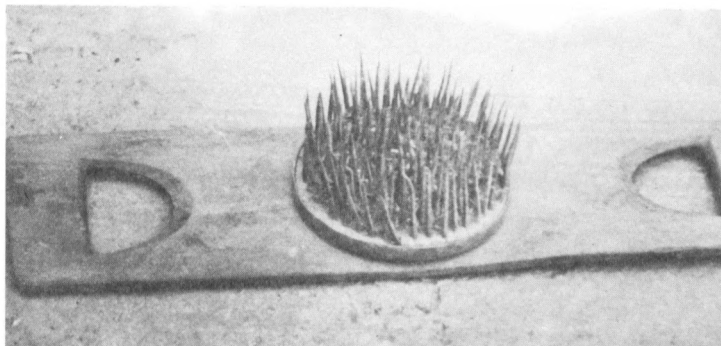
A *kendertörő* igen egyszerű kézi alkalmatosság. Két fontos része van: egy éles fakés meg egy vályú, amelynek két széle törőnyakként szerepel. Töréskor egy maréknyi száraz kender felső, vékonyabb végét bal kezükbe fogva, és alsó vastagabb végét a felemelt kés alá helyezve, csapkodták, törték a kendert. Amikor feléig megtörték, a megtört részt a kezük fejére csavarva, megfordították a markot, és most a vékonyabb végét téve a törő alá, tovább folytatták a munkát. Amikor a végére értek, csaptak vele egyet, és csak úgy repült, rázódtott ki belőle a *pozdorja!* Pozdorjába került a kender értéktelen töve is meg a hegye is.

Törővel azonban csak a durvább megmunkálást végezheték, csak a *pozdorja* nagyját verheték ki. A finomabb munkára, az *aprózásra*, már a *tiló* szolgált. Ám még a tilón megmunkált kender sem volt az igazi. *Dörzsölőbe* kellett vinni, mert a rostszálak még olyan élesek, kemények voltak, hogy további feldolgozásuk ebben az állapotban szóba sem jöhetett.

A dörzsölő leginkább a szárazmalomhoz hasonlított. Egy nagy, két-két és fél mázsás kőlap forgott egyenletesen egy kőmedencében, és puhította, zúzta, törte, dörzsölte az alája kerülő kendert.

Mikor aztán ez is megvolt, az összecsavargatott kendercsomókat kibogozták, kirázták, és kezdődhetett a feldolgozás utolsó szakasza, a *gerebenezés*, vagyis a rostszálak széthasogtatása és osztályozása. Erre a célra egy igen egyszerű munkaeszközt, a *gerebent* használták. A gereben körülbelül egy méter hosszú deszkalap, melynek közepén egy tányérnyi területű deszkaorongból rengeteg vasszeg meredezik hegyével fölfelé.

A gereben egyik végét bal kézbe fogva a földre állítják, és bal lábbal erősen leszoritják, aztán a jobb lábra támaszkodva jobb kézzel végigcsapkodják, húzzák rajta a kendert, hogy megszagassa, széthasogassa a szálakat. Ily módon háromféle szálát kapnak: a legfinomabb és leghosszabb *szálát*, a közepes finomságú és hosszúságú *szösz*t és a legjobban összekuszált, legdurvább *kócot*.

Gereben

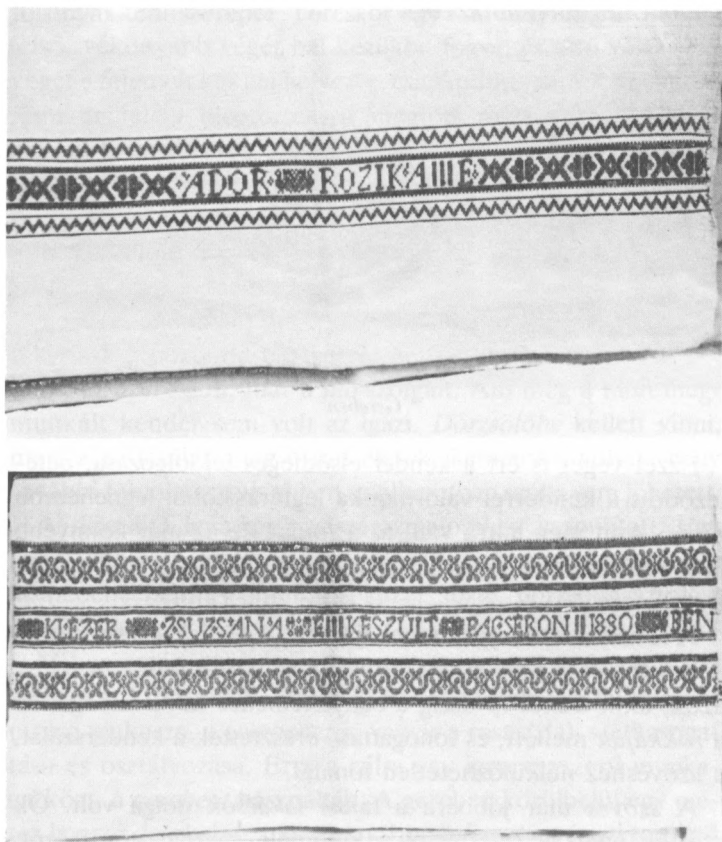
Ezzel véget is ért a kender elsődleges feldolgozása, befejeződött a kenderrel való munka legfárasztóbb, legnehezebb része. Ami még hátra van, az a *fonás*, de az már könnyebb is és ráérősebb is. Aközben már lehet beszélgetni, dalolászni, tréfálkozni.

A fonás az asszonyok munkája volt. A férfiak, ha segítettek is, inkább csak unalomból tették. A lányok, asszonyok voltak azok, akik ősztől tavaszig a banyakemence körül üldögéltek a *rokkájuk* mellett, és fonogattak, eresztették a kenderszálát, a szövéshez nélkülözhetetlen fonalat.

A *szövés* már jobbra a falusi *takácsok* dolga volt. Ők szőtték nagy hozzáértéssel a különféle vásznat, törülközőt, szakajtóruhát. Az asszonyokra csak a befejező munka, a *vá-*

szon fehéritése hárult, mert feketék voltak ezek a végtermékek, mint nyáron a szikrázó anyaföld.

Fehéritéshez – nyári időben – kitergették a tíz-tizenöt méter hosszú vásznakat a gyepre, kannarózsával meg-meglocolták, és hagyták, hogy a tűző nap elvégezze a dolgát: kiszívja a vászon barnás, sötét színét, s kifehéritse. Télen meg

Törülközővégek

a hóra terítették, és még locsolni sem kellett, mert locsolás helyett a hó lepte be vásznat, és mire a hó leolvadt róla, kifehéredett. Szabhették, varrhatták (megint csak az asszonyok) a *gatyát*, a *pendelt*, az *inget*, mert 80–100 évvel ezelőtt még minden alsóruhát kendervászonból készítettek a földművelő falusi népek.